

Afərin Əli qızı ABBASOVA
Qərbi Kaspi Universiteti
E-mail: aferin.abbasova@wcu.edu.az

Nurcahan Elçin qızı RÜSTƏMZALOVA
Qərbi Kaspi Universiteti
Psixologiya və sosial iş kafedrasının magistrantı
E-mail: nurcahan.celebi2002@gmail.com

GƏNCLİK YAŞININ SOSIAL-PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi. Tədqiqatın məqsədi gənclik yaşının sosial-psixoloji xüsusiyyətlərini təhlil etməkdir. Eyni zamanda

bir yaş qrupu kimi gənclərin əsas xüsusiyyətlərinin formalaşmasının tarixi və sosial konteksti nəzərdən keçirməkdir.

Tədqiqat metodu. Tədqiqat zamanı analiz, sintez, induksiya, deduksiya və ümumilləşdirmə metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqat nəticələri. Məqalədə gənclərin sosial-psixoloji xüsusiyyətləri açıqlanır, gənclərin özünüdərkinin inkişaf əlamətləri təsvir edilir, bu məsələ ilə bağlı mütəxəssislərin rəy və mülahizələri verilir. Gəncliyin həyat tərzini və psixoloji xüsusiyyətləri təsvir edilir, gənclərin ictimai münasibətlər sistemindəki yeri və funksiyasının xüsusiyyətləri aşkarlanır. Yetkinliyə nail olmaq gənclərin əsas vəzifəsi kimi müəyyən edilir. Böyümək probleminə müasir baxışlar müzakirə olunur.

Gənclərin sosial-psixoloji inkişafına təsir edən elementlər, mənəvi, əxlaqi, mədəni dəyərlərin mənimsənilməsi amilləri, gənclərin ekstremist və terrorçu qruplaşmalara cəlb edilmə obyektinə çevrilməsinin səbəblərinə diqqət yetirilir. Gənclərin sosial qrup kimi dərk edilməsi təkcə sosial və demoqrafik deyil, həm də sosial-psixoloji xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirir. Yaş qrupu yaş xüsusiyyətləri əsasında müəyyən edildiyi üçün onun tərfi birbaşa yaşın necə başa düşülməsindən asılıdır.

Açar sözlər: gənclik, yaş qrupu, yetkinlik, gənclik subkulturası, tarixi və mədəni təhlil.

UOT:159.9

DOI: <https://doi.org/10.54414/ELEW7419>

Giriş

Müasir elmi məkanda gənclər bir sosial qrup kimi ənənəvi olaraq artan qüvvə kimi diqqəti cəlb edir. Gənclərin problemləri fəlsəfə, sosiologiya, psixologiya, pedaqogika və sosial işdə müzakirə mövzudur. Gənclər kifayət qədər böyük sosial-demoqrafik qrup olmaqla xalq təsərrüfatında, istehsalatda mühüm yer tutur və faktiki olaraq əmək ehtiyatlarının doldurulmasının əsas mənbəyidir. Yaradıcı qabiliyyətlərə malik, fiziki, əqli və sosial keyfiyyətlərin inkişaf mərhələsində olan gənclər cəmiyyətin intellektual potensialının daşıyıcılarından biridir, böyük sosial və peşəkar perspektivə malikdirlər. Cəmiyyətin digər sosial qruplarına

nisbətən yeni biliklərə, peşələrə və ixtisaslara daha tez yiyələnməyə qadirdir.

Ən geniş konseptual kontekstdə gənclik yaş xüsusiyyətləri və onlarla əlaqəli əsas fəaliyyət növləri əsasında formalaşmış qrup icmalarının geniş toplusu kimi qəbul edilir. Daha dar, sosioloji mənada gənclik gənclərin sosial statusunun yaşa bağlı xüsusiyyətləri, cəmiyyətin sosial strukturlarında onların yeri və funksiyaları, spesifik maraqları və dəyərləri əsasında müəyyən edilən sosial-demoqrafik qrup kimi başa düşülür.

XX əsrin 60-70-ci illərində gənclik yaşının tədqiqinə elmi marağın yenidən artması müşahidə

olunur. Sosial elmlərdə “gəncliyin sosial konsepsiyası” adlanan nəzəri mövqelər sistemi yaranır. Əhəmiyyətli məqam ondan ibarətdir ki, “gənclik” anlayışı sosioloji mənə ilə doludur və yaş, sosial təbəqə və sosial-demoqrafik xüsusiyyətlər kontekstində müəyyən edilir. Bu tendensiya “gənclik” anlayışının formalaşmasında özünü göstərir.

Ən məşhur təriflər kimi (o cümlədən indiki dövrdə) ikisini göstərmək olar. Onlardan biri V.T. Lisovski: “Gənclər sosiallaşma, mənimsəmə mərhələsindən keçən və daha yetkin yaşda artıq təhsil, peşə, mədəni və digər sosial funksiyaları qazanmış insanlar nəslidir; konkret tarixi şəraitdən asılı olaraq gənclərin yaş meyarları 16-30 yaş arasında dəyişə bilər” [6, s. 32]. İ.S. Konu qeyd edirdi ki: “Gənclər sosial-demoqrafik qrupdur, yaş xüsusiyyətlərinin, sosial status xüsusiyyətlərinin və hər ikisinin müəyyən etdiyi sosial-psixoloji xüsusiyyətlərin məcmusu əsasında müəyyən edilir” [3, s. 63].

“Gənclik” termininin çoxmənəliliklərinin qurulduğu əsas ölçülərdən biri də yaşıdır. Həqiqətən, ən səthi təhlil gənclərin yaş xüsusiyyətlərinin istisnasız olaraq bütün proseslərə əhəmiyyətli təsirini göstərir. Gənclik həyat dövrünün xüsusi mərhələsi kimi bu sosial qrupu xarakterizə edən sosial, peşəkar, demoqrafik və digər dəyişənlərdə öz izini qoyur. Lakin, çox vaxt onlar elmi təhlilin xüsusi predmeti olmayan fon parametrləri kimi qəbul edilir. Bu əsərdə müəllif marağı gənclərin xüsusi qrup kimi xüsusiyyətlərinin tarixi-mədəni və sosial-psixoloji təhlilinə yönəlib, onların xüsusiyyətləri əsasən indiki yaş mərhələsi, keçdiyi həyat yolu mərhələsi ilə bağlıdır. Onları işıqlandırmaq üçün, fikrimizcə, müvafiq xüsusiyyətlərə diqqət yetirməklə, gəncləri “yaş qrupu” anlayışı prizmasından nəzərdən keçirmək məqsədəuyğundur.

Elm “yaş qrupu” kateqoriyasının müasir psixoloji tezaurusa daxil edilməsini 1960-cı illərin ortalarında R. Qulliverə borcludur. Üzvlərinin xronoloji və ya şərti yaşı əsasında qurulmuş bir təşkilatı təyin etmək üçün bu konsepsiyaya müraciət etdi. Bu xüsusiyyət onun spesifik strukturunu və funksiyalarını, həmçinin istifadə olunan simvolik sosial-mədəni vasitələri müəyyən edirdi [8]. Hal-hazırda yaş qrupu, yaşa görə birləşən şərti böyük bir qrup insanların növlərindən biri kimi başa düşülür. Yaş dövrlərinə uyğun olaraq məktəbəqədər, ibtidai məktəblilər, yeniyetmələr, yuxarı sinif şagirdləri,

tələbələr, gənclər, orta yaşlı qruplar, yetkin yaş qrupları və s.

Yaş təbəqələşməsi müəyyən yaş kateqoriyalarının (“yaş”) və ya qrupların (“yaş qrupu”) müəyyən edilməsinə əsaslanır ki, bu da öz üzvlərinin yaşından və buna görə də onların həyat dövründəki mövqeyindən asılı olaraq müvafiq xüsusiyyətlərlə, yəni status və rol gözləntiləri xarakterizə olunur. Yaş qrupu, G.M. Andreevaya görə cəmiyyətin tarixi inkişafı zamanı yaranan və sosial münasibətlər sistemində müəyyən yer tutan böyük sosial qrup növüdür. Böyük qrupları xarakterizə edərkən tədqiqatçı kiçik qruplardan bir sıra əhəmiyyətli fərqləri müəyyən edir. Diqqətçəkən cəhətlərdən biri də böyük qruplara xas olan sosial davranışın tənzimləyiciləri - konkret sosial təcrübələrdə təzahür edən və qrupun həyat tərzini əks etdirən adətlər, vərdislər, ənənələrdir.

Böyük qrupun özünəməxsus psixi quruluşu var ki, bu da onu digər sosial qruplardan fərqləndirir və ona sosial xarakter, əxlaq, adət-ənənələr və s. daxildir. Böyük qrupun psixoloji məzmununun digər struktur elementinə xas olan onun əhval-ruhiyyəsini, ehtiyaclarını və maraqlarını əks etdirən emosional sferasıdır.

A.V. Miklyaeva görə, bu kontekstdə ən məhsuldar olanı yaşın əmək bölgüsü sistemindən və cəmiyyətin sosial quruluşundan irəli gələn normativ rol xüsusiyyətlərinin məcmusu kimi başa düşülməsi, insanlar üçün müxtəlif sosial fəaliyyət formalarının öhdəliyini və mövcudluğunu müəyyən edir. Müəyyən bir xronoloji yaşa aiddir. Buna əsaslanaraq A.V. Miklyaeva aşağıdakı tərfi verir: yaş qrupu “cəmiyyətin mədəni və tarixi inkişafı zamanı formalaşmış, həyatın eyni mərhələsində olan (uşaqlıq, gənclik, yetkinlik, qocalıq) insanları birləşdirən və buna görə də oxşar xüsusiyyətləri paylaşan bir cəmiyyətdir. Cəmiyyətin yaş quruluşu haqqında fikirlər, yaş qarşılıqlı situasiyalarda onların davranışlarının tənzimləyicisi kimi çıxış edir” [8].

Beləliklə, yaş qrupu - yaş əsasında müəyyən edilən və sosial münasibətlər sistemində sosial-mədəni müəyyən edilmiş yer və funksiyaya malik olan böyük qrup növüdür. Yaş qrupu, həyat yolunun müəyyən mərhələsinə uyğun gələn, qrup üzvlərinin həyat tərzində təzahür edən və sosial davranışın tənzimləyicisi olan sosial status və rol gözləntiləri ilə xarakterizə olunur. Gəncləri yaş qrupu kimi təhlil etmək üçün, fikrimizcə, bir-biri

ilə əlaqəli bir neçə məsələ üzərində dayanmaq məqsəduyğundur. Birincisi, bu, həyat tərzidir, gənclərin sosial statusunun xüsusiyyətləri, eləcə də müasir sosial sistemdəki yeri və funksiyalarıdır. İkincisi, bu, gənclər qrupunun yaranması və müasir sosial-mədəni şəraitdə transformasiyası üçün tarixi və sosial ilkin şərtlərin təhlilidir. Üçüncüsü, bu, bu həyat mərhələsinin əsas vəzifəsi və onun cari xüsusiyyətləri kimi yetkinliyə nail olmaqdır.

Gənclərin sosial qrup kimi sosial statusunun spesifikliyi onda özünü göstərir ki, bu qrupun cəmiyyətə “natamam” daxil olması, “uşaqlıq və yetkinlik arasında” aralıq mövqeyi ilə xarakterizə olunur. Gənc oğlan artıq uşaq rolunu oynamır və eyni zamanda böyüklərin rollarının tam hüquqlu daşıyıcısı deyil.

Bir yaş qrupu kimi gənclər müəyyən həyat tərzini, davranış tərzini, mədəni norma və dəyərlərlə xarakterizə olunur. Gənclərin həyat tərzini səciyyələndirərkən “gənclik” anlayışının sinonimi olan “gənclik” anlayışına müraciət etmək məqsəduyğundur ki, onun istifadəsi başlanğıc, tərəvət, çiçəklənmə mərhələsinə diqqət yetirir. Gənclik dünyaya, özünə olan xüsusi duyğu, gələcəyə diqqət, nikbinlik, həyat eşqi, fəaliyyətə susamaqdır. Gənclik hər bir insana xas olan, kortəbii davranışlarda, kortəbii mənada, qeyri-standart reaksiyalarda özünü göstərən ruh hallarından biridir.

Gənclik başlanğıc dövrü kimi şüurda gələcək, perspektivlər, ümidlərlə əlaqələndirilir və buna görə də müəyyən xüsusiyyətlərdən daha çox müəyyən bir istək (niyyət) nümayiş etdirir. Məsələn, bu, konkret nəticədən daha çox uğur qazanmaq vədi kimi xidmət edən “gənc mütəxəssis”, “gənc ata”, “gənc işçi” təriflərində özünü göstərir. Eyni zamanda, həyatın bu dövrü çox vaxt stress, problem, özü və cəmiyyətlə münasibətlərlə doludur.

Sosial baxımdan gənclik aydın şəkildə sosial vəzifələr, rollar və statuslar toplusu ilə əlaqələndirilir. Bunlara, xüsusən də təhsil almaq, peşəkar fəaliyyətə başlamaq, həyat yoldaşı seçmək və öz ailənizi qurmaq daxildir. Bu, uşaqlığın asılı və zəif dövrü ilə yetkinliyin müstəqil, muxtar və çox güclü mərhələsi arasında əsas keçid dövrüdür. Əgər uşaqlıq daha çox məktəb təhsili ilə, yetkinlik həyatı isə peşə (iş) məşğulluğu ilə bağlıdırsa, gənclik bir dövr kimi bu sosial sahələr arasındadır; Bu,

icbari orta təhsilin sonu və iş həyatının başlanğıcıdır. Əgər uşaqlıq valideyn ailəsində keçirsə və yetkinlik həyatı öz ailəsini qurmaq və uşaq sahibi olmaq ilə bağlıdırsa, gənclik onlar arasında keçid mərhələsidir. Transformasiyanın bu iki əsas məqamı gənclər qrupunda əsas inkişaf vəzifələridir. Və gəncləri yaş qrupu kimi səciyyələndirən də məhz bu iki problemin həllidir [2, s. 24].

Gəncliyin tarixi nöqtəyi-nəzərdən təhlili göstərir ki, sənayedən əvvəlki cəmiyyətlərdə də uşaqların böyüklər dünyasına qəbulu və keçidi prosesi olmuşdur. Bir çox müəllif iddia edir ki, uşaqlar 5-7 yaşlarında avtomatik olaraq yetkin olurlar və bəzi yetkin funksiyaları yerinə yetirə bilərlər. J. Gillisin fikrincə, adətən “gənclik” adlandırılan dövr orta hesabla yeddi ildən nikah yaşına qədər davam edən və orta hesabla 22-25 yaşa qədər davam edən çox uzun bir keçid dövrü idi [4].

Bu dövr uşaqların ailələrini tərk edərək başqa evlərə tələbə və ya qulluqçu kimi getdiyi andan başlayır. Bu dövrdə gənclik valideyn ailəsindən köklü ayrılığın olduğu mərhələ idi. Ailələrinə tələbə və ya şagird kimi göndərilənlər üçün həyat yarı asılı vəziyyətdə başladı.

Bu dövrün sonu evlilik və ilk növbədə iqtisadi və məişət mənasında müstəqilliyin əldə edilməsi ilə bağlı idi. Maraqlıdır ki, bu kifayət qədər uzun müddət ərzində yaşlı və gənc gənclər arasında heç bir sosial və ya başqa fərq qoyulmamışdır. Bu, əsasən nə işin, nə də təhsilin yaşa görə qiymətləndirilməməsinin nəticəsi idi. J. Gillis iddia edir ki, hətta yetkinlik yaşının mühüm sosial əhəmiyyəti yox idi, çünki hələ başlamazdan əvvəl uşaqlar böyüklərin cinsi rollarını qəbul etməyə vərdiş etmişdilər. Bundan əlavə, yetkinlik yaşına çatmaq müasir tarixdə olduğu kimi vizual olaraq nəzərə çarpan deyildi. Kənar müşahidəçinin nöqtəyi-nəzərindən, yetkinlik yaşına çatmış gənclərin fiziki görünüşü, o cümlədən geyimi gənc və ya daha böyük yaş qruplarından heç də fərqlənmirdi.

Sənayeləşmə və urbanizasiya prosesləri gənclərin iqtisadi və sosial həyatını dəyişirdi. İşləyən gənclər valideynlərinin ailələrinə daha da yaxınlaşırlar. Gənclər öz təsərrüfatlarını qurmadan əvvəl onları yalnız qısa müddətə tərk etdilər. 19-cu əsrin texniki tərəqqisi, gənclərin sosial qrupu daxilində yaş fərqi gətirib çıxardı. Kiçik yaş qrupu valideynlərindən daha çox asılı oldu və daha uzun müddət valideyn ailəsində qaldı.

Bu, "gənc" gənclərin əmək bazarından kənarda qalmasına və formal təlimin genişlənməsinə səbəb oldu. Məhz bu dövrdə, təxminən 1900-cü illərdə gənclər qrupu meydana çıxdı. Bir müddət sonra bu qrup qayğı və məsuliyyətdən azad bir qrupa xas bütün ictimai-hüquqi xüsusiyyətləri əldə etdi. 1914-cü ilə qədər bu status, xüsusən də əhalinin kişi hissəsi üçün qanuniləşdirildi. Belə azadlıq hər cür sosial sapmaların yaranması üçün əsas oldu və buna görə də yeniyetməlik illəri adı şüurda zəiflik və qeyri-sabitlik dövrü kimi təqdim olunmağa başladı [4].

Beləliklə, uşaqlıq tarixi və gənclik tarixi orta əsrlərdə bir cərgədə birləşdirilən və sənayeləşmə dövrünün gəlişi ilə getdikcə şaxələnən iki bir-birinə bağlı trayektoriyadır. 20-ci əsrin sonlarında. gənclik həyat dövrünün keçid mərhələsi kimi həm valideyn ailəsini tərk etmək, həm də peşə baxımından yarı asılı statusla səciyyələnirdi.

20-ci əsrin ortaları və son rübü. uşaqlıqdan yetkinliyə keçid dövrü kimi gənclərin sosial kontekstinə və sosial təşkilatına əhəmiyyətli dəyişikliklər gətirdi. 1960-80-ci illər Onlar gənclik subkulturasının yaranması və çiçəklənməsi dövrü kimi xarakterizə olunurdu. Bu müddət ərzində müxtəlif istiqamətlərdən olan bir çox elm adamı qeyd etdi ki, yaş tədricən sosial diferensiaslaşma və sosial ayrı-seçkiliyin dominant koordinatlarından birinə çevrilir.

O dövrün gənc subkulturaları yalnız yaşa əsaslanan sosial fərqlilik əlamətlərini açıq şəkildə nümayiş etdirdi. Yaş sosial təbəqələşmənin əsas əsası kimi sinfin əvəzedicisinə çevrildi. Xüsusilə, Avropa gənclər mühitinin təhlili göstərir ki, 20-ci əsrin ortalarında gənclərin subkulturalarının aktivləşməsi. ilk növbədə gənclərin real gəlirlərinin kəskin artması ilə bağlı idi. Yetkinlərin gəlirlərinin artımı ilə müqayisədə bu artım iki dəfə yüksək olmuşdur. İstehlak, xidmət və mədəniyyət sahələrində gənclərin xərcləri istehlak olunan malların ümumi həcmnin əhəmiyyətli hissəsinə çevrilmişdir. Gənc oğlan xidmət sektorunun (xüsusən, velosipedlər, motosikletlər) və istirahətin (stereo və digər musiqi avadanlığı, kosmetika) mühüm istehlakçısı oldu. Bu, gənclərin çox nəzərə çarpan sosial xüsusiyyəti idi və gənclərin davranışının yeni və fərqli formasını təmsil edirdi. İstehlakçılar qrupu olaraq, gənclər fərqli bazar tələbi formalaşdırdılar və bu, yeni yeniyetmə subkulturasının tərkib hissələrindən birinə çevrildi. Bu mədəniyyət

kafə və restoranlar, gecə klubları və rəqs meydançaları, moda, geyim, kosmetika, audio məhsullar, filmlər və jurnallar, skuterlər və motosikllər, rəqs və kinoteatrları əhatə edən istirahət və istirahət malları baxımından müəyyən edilmişdir [5].

Gənc subkulturasının yüksəlişi gənclərin şəxsiyyətlərinin bir sıra vizual görüntülərinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Hipsterlər, rokçular və s. onların hər birinin fərqli geyim tərzini və musiqisi var idi. Sonrakı onilliklərdə onların sayı xeyli artdı. Onların nümayəndələri işə getdikcə daha az bağlı idilər və istirahətə getdikcə daha çox vaxt ayıra bildilər. Canlı "istirahət" xarakterli gənclərin submədəniyyətinin belə sürətlə formalaşmasına səbəb olan sosial-iqtisadi amillər arasında demografik vəziyyət - əhalinin ümumi sayına mütənasib olaraq gənclərin sayının artması, bu da gənclərin sayının artmasına səbəb olmuşdur. bu sosial qrupun həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından əhəmiyyəti. Digər səbəb, avropalı tədqiqatçıların fikrincə, İkinci Dünya Müharibəsinin təsiridir, onun mədəni nəticələrinə əvvəllər müəyyən edilmiş sosial davranış nümunələrinin və sosial təcürübənin məhv edilməsi daxildir. Bu, yeni standartların yaranmasına imkan verdi. Yəqin ki, xüsusilə Avropa gənclər qrupunun xüsusiyyətlərini formalaşdıran əsas amillərdən biri iqtisadi dəyişikliklər idi. O anda, təxminən 15-16 yaşlarında baş verən məktəbi bitirdikdən sonra əlavə təhsil almadan dərhal işə düzəlmək mümkün idi. Vəziyyət elə idi ki, gənclər artıq real gəlir əldə edirdilər, lakin hələ öz ailələri, himayədarları və yetkinlik öhdəlikləri ilə yüklənməmişdilər. Buna görə də, kifayət qədər uzun müddət - məktəbdən dərhal sonra və evlənməzdən əvvəl - onların xərcləri tamamilə "istirahət və zövq" və yetkin olmamaq üçün böyük bir istəyə həsr edilmişdir.

Bir çox müəllif 20-ci əsrin ikinci yarısının gənclər subkulturasını qeyd edir. yaş fərqlərinə əsaslanan sosial diferensiaslaşmanın sinif fərqlərindən daha vacib və əsaslı hala gəldiyinin sübutudur. 1960-cı illərdə Qərbi cəmiyyətlərində gənclər və böyüklər arasında rəqabət. Radikal müxalifliyin və mədəni yeniliyin ən mühüm mənbələrindən biri idi.

Cəmiyyətdə gənclərin sosioloji funksiyasının tarixi, dəyişkən xarakterini vurğulayan K. Mannheim hesab edir ki, gənclər qruplarından istifadə məsələsi hər dəfə müəyyən cəmiyyətin təbiətindən və sosial strukturundan asılıdır. Gənclik hər bir

cəmiyyətdə mövcud olan və onun həyat qabiliyyətinin səfərbərliyindən asılı olan gizli resurslardan biridir [7].

Gənclərin sosial fəaliyyət problemini müzakirə edən K.Manheim hesab edir ki, gənclik cəmiyyətdə canlandırıcı vasitəçi funksiyasını yerinə yetirir, sürətlə dəyişən və ya keyfiyyətə yeni şəraitə uyğunlaşmaq üçün zəruri olan və ön plana çıxan ehtiyat funksiyasını yerinə yetirir. Ona görə də dinamik, sürətlə inkişaf edən cəmiyyətlər həmişə gənclərlə əlaqələrə arxalanırlar. Gənclərin özünəməxsus "ehtiyat" xarakteri cəmiyyətin status strukturuna tam daxil edilməməsində özünü göstərir və bununla da gənclərin daha mobil və müstəqil olmasına imkan verir. Ona görə də gənclər, bir qayda olaraq, nə mütərəqqi, nə də mühafizəkardırlar. O, daha güclüdür, istənilən işə hazırır.

Hazırda gənclərin ictimai münasibətlərdə yeri və funksiyalarına dair başqa fikirlər də mövcuddur. Xüsusilə, estoniyalı sosioloq M.H. Titma gəncliyin mahiyyətini onun öz müqəddəratını təyinetmə yolu ilə cəmiyyətə inteqrasiyası ilə müəyyən edir. Gənc nəslin əsas vəzifəsi kimi həyatda öz müqəddəratını təyin etmək ideyası cəmiyyət tərəfindən təmin edilən və yalnız əldə edilmiş sosial inkişaf səviyyəsi ilə məhdudlaşan həyat yolunu seçmək azadlığında həyata keçirilir.

Başqa bir düşüncə xətti gənclərin sosial subyektivliyi ideyasıdır. M.Karvat və V.Milyanovskinin fikrincə, gənclərin sosial qrup kimi spesifikasiyi onun həm sosiallaşmanın obyekt, həm də subyekt olmasıdır. Öz fəaliyyəti nəticəsində özünü həyata keçirmək qabiliyyəti - şüurlu, rəşional, həvəskar - mərkəzi olur. Buna görə də gənclərin sosial ehtiyacları və onların həyata keçirilməsi üçün sosial şərait problemi ön plana çıxır. Digər tərəfdən, gənclərin sosial qrup kimi spesifikasiyi onların, sanki, tam sosial həyata hazırlıq mərhələsində olmasında özünü göstərir. Həm sosial praktikaya natamam hazırlıq, həm də maddi və məişət qeyri-adekvatlığı ilə seçilir. Bu baxımdan gənclər böyük sosial qrupların bütün atributlarına malik olmaqla bərabər, eyni zamanda əsas sosial qruplara xas olan sosial statusa malik deyillər.

Başqa bir fikir C.Pilçerə aiddir. O hesab edir ki, post-sənaye cəmiyyətində yetkin yetkin sosial üzvlüyə daxil olduqdan sonra gənc valideyn davranış nümunələrindən imtina etməlidir. Ənənəvi

cəmiyyətlərdə gənc valideyn ailəsinin davranış nümunələrini və qaydalarını həyata keçirməklə yetkinlik statusuna və yaxşı sosial uyğunlaşma səviyyəsinə nail ola bilər, lakin müasir şəraitdə bu kifayət olmaya bilər. Bir şəxs daha çevik və universal hərəkət etməyi öyrənməlidir və valideyn ailəsinin standartlarına əməl etməməlidir.

Bu cür qarşılıqlı əlaqələr bir tərəfdən norma və qaydaların öyrənilmiş elementlərini birləşdirməli, digər tərəfdən isə yeni rollar və qaydalarla eksperiment imkanları buraxmalıdır. Müasir gənclər üçün belə bir "sınaq" funksiyası həmyaşıdları ilə münasibətlərdən ibarətdir, onların məkanında bu test effektiv və emosional olaraq təhlükəsiz şəkildə həyata keçirilə bilər. Ona görə də müasir şəraitdə gənclər qrupları ikili funksiyaları yerinə yetirirlər. Bir tərəfdən, onlar öz fəaliyyət məkanını böyük rolların müdaxiləsindən azad şəkildə quraraq gələcək böyük rollarından qismən qoruyurlar. Digər tərəfdən, bu eyni qruplar qismən yetkin norma və qaydaları qəbul etməyə yönəlib. Beləliklə, gənclik subkulturasının funksiyası uşaqlıqdan yetkinliyə keçidin tənzimlənməsi prosesini zəiflətməkdir. Bu müddət ərzində gənclər valideyn norma və dəyərlərindən azad olmalı, həm ailədə, həm də peşədə müstəqil yetkin münasibətlərə hazırlaşmalıdırlar. Bir nöqtəyi-nəzərdən gənclərin subkulturası gəncləri gələcək yetkinlik həyatına hazırlasa da, digər tərəfdən, gənclərdə məsuliyyətsizlik, həzz axtarışı və arzuolunmazlıqda özünü göstərən bir çox adi valideyn standartları ləğv edilir.

Yaşla bağlı araşdırmalar göstərir ki, böyümə, inkişaf və qocalmanın fizioloji aspektləri cəmiyyətin bu prosesləri şərh etməsi, başa düşməsi və mənə verməsi yollarından daha az əhəmiyyət kəsb edir. Bu argument xüsusilə uşaqlıqdan yetkinliyə keçidin öyrənilməsində, yetkinliyə nail olmaq meyarlarının öyrənilməsində özünü göstərir. Bu məsələ gənclər qrupu üçün əsas məsələdir. Uşaqlıqdan yetkinliyə keçid gənclərin müstəqil yetkinlik həyatına tədricən və getdikcə daxil olması üçün uzun bir prosesdir. Məsələn, yetkinlik uşaqları böyük rollardan fərqləndirən, əsasən reproduktiv qabiliyyətlərlə əlaqəli müxtəlif fizioloji dəyişiklikləri əhatə edir. Yetkinlik hər hansı bir tarixi dövrdə istənilən mədəniyyətdə baş verən universal bir hadisədir. Lakin bioloji proseslərin vaxtı

dəyişdikcə yetkinliyin başlama vaxtı dəyişir. Bundan əlavə, buna bir çox mədəni faktorlar, məsələn, stress, pəhriz və s.

İndi, akselerasiya prosesləri ilə əlaqədar olaraq, yetkinlik 11-12 yaşda baş verir, halbuki sənayedən əvvəlki dövrdə yetkinlik ilə əlaqəli fiziki dəyişikliklər 16 yaşda baş verir. Yetkinlik yaşına çatmaq və sosial yetkinliyə nail olmaq, hətta xronoloji olaraq getdikcə daha az əlaqəli olan proseslərdir. Ancaq yetkinlik üçün meyarlar kifayət qədər spesifikdirsə, yetkinlik üçün rəsmi meyarlar getdikcə bulanıqlaşır. Bir gəncin yetkin olub-olmaması böyük dərəcədə konkret kontekstdən asılıdır.

Böyümənin rəsmi xüsusiyyətlərini aşkar etmək, habelə onları nəzərə almaq üçün yetkinlik həyatının meyarı - sosial markerləri kimi çıxış edən unikal sosial-normativ hadisələr böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu hadisələr və onlarla əlaqəli hərəkətlər, bir tərəfdən, böyümənin ideal modelinin nə olduğunu, digər tərəfdən, fərdi versiyada necə həyata keçirildiyini, üçüncüsü, fərqlərin nə olduğunu göstərən göstəricilər kimi çıxış edir.

İnsanın həyatın hansı məqamında yetkin olması məsələsi tarixi kontekstə malikdir və müxtəlif vaxtlarda fərqli şəkildə həll olunur. Bir çox onilliklər ərzində yetkinliyə giriş müəyyən həyat hadisələri toplusu - unikal sosial-bioqrafik markerlər ilə müəyyən edildi. Məsələn, bir avropalı gənc üçün bu cür hadisələr məktəbi bitirmək, valideyn evindən çıxmaq, peşəkar karyeraya başlamaq, evlənmək və öz övladlarının sahibi olmaq idi.

Bu hadisələrdən keçərək və onlarla əlaqəli yeni sosial rolları mənimsəməklə, gənclərin valideyn asılılığı, infantilizm və psixoloji yetkinlik kimi gəncliyə xas olan əlamətləri tərk etdiyi və bunun əvəzinə yeni yetkin davranışlar əldə etdiyi düşünüldü. 20-ci əsrin ortalarında. Bu bioqrafik markerlər geniş yayılmış və məcburi sayılırdı. Gənc bu hadisələri nəinki yaşadı, hətta həyatının müəyyən bir vaxtında planlaşdırıb həyata keçirdi. Əgər nədənsə bunu etməyibsə, cəmiyyətin mövqeyindən o, böyüklərin roluna uyğun gəlmirdi. Lakin son onilliklərdə bu cədvələ əməl edən gənclərin faizi xeyli azalıb. 25-30 yaş arası gənclərin əhəmiyyətli bir hissəsi hələ də təhsilini davam etdirir, bir hissəsi öz ailəsini qurmağı və uşaq sahibi olmağı təxirə salır, bir çoxu ümumiyyətlə ən azı otuz yaşına qədər subay və uşaqsız

qalması planlaşdırır. Üstəlik, sosial baxımdan hadisələrin belə müvəqqəti uzanması artıq ictimaiyyətə uyğun gəlmir

Nəticə

Beləliklə, bu dəyişikliklər yetkinliyin nədən ibarət olduğuna dair yeni fikirlərə səbəb oldu. J.Arnettə görə, müasir yetkinlik yaşına uyğun olaraq standartlaşdırılmış vəzifələrdən və ciddi şəkildə müəyyən edilmiş sosial rollardan nisbi müstəqillik ilə xarakterizə olunur. Yeni yaranan yetkinlik kontekstində gənclər getdikcə sosial mənası olmayan fərdi yetkinlik əlamətləri vasitəsilə özlərini müəyyən edirlər. Məsələn, belə fərdi marker müstəqil qərar qəbul etmək bacarığı ola bilər. Müəyyən edilmiş markerlər öz mənasını itirir və əhəmiyyəti azalır. Bununla əlaqədar olaraq, gəncliyin həyatın yeni mərhələsinə çevrilməsi ilə bağlı fikirlər getdikcə daha çox ifadə olunur, bu dövrdə psixoloji yetkinliyə nail olmaq fərdi istəklər və gözləntilər vasitəsilə baş verir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Rzayeva G.Y. Özünüqiymətləndirmə psixoloji tədqiqat obyektini kimi // Dil və ədəbiyyat, 2013, № 1, s. 324-326.
2. Vəliyev M.V., Mustafayev A.M. İnkişaf və yaş psixologiyası. Bakı, 2013.
3. Girgin-Büyükbayraktar, Ç., Bozgeyikli, H. və Kesici, Ş. Gənclərin psixolojihtiyacları nelerdir?. OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 2018, 8 (Gençlik Araştırmaları Özel Sayısı), 11-26.
4. İbrahimova Zh.M., Krut'ko İ.S. Sosial'no-psixologicheskie factory asotsial'nogo povedeniya molodezhi // Innovatsionnyi potentsial molodezhi: idman, kul'tura, təhsil. Yekaterinburq: İzd-vo Ural. un-ta, 2022. S. 222–226. (In Russ.)
5. Kargina N.V., Babaev T.M. Psixologicheskie oso-bennosti proyavleniya aqressivnosti sovremennix podrostkov i gənclər // Akmeologiya. 2015. No 2(54). S. 135–144. (In Russ.)
6. Krut'ko I.S. Psixotekhnologii v rabote s molodezh'yu : ucheb. posobie / IS Krut'ko; [nauch. qırmızı. A.V. Ponomarev] ; M-vo təhsil və nauki Ros. Federasiya, Ural. feder. un-t. Yekaterinburq: İzd-vo Ural. un-ta, 2017. - 188 s. (In Russ.)
7. Krut'ko I.S., Ponomarev A.V. Preventologicheskaya rabota so studentami s addictivnym povedeniem: postanovka problemy // Jivaya psixologiya. 2017. No 4. S. 325–336. (In Russ.)

8. Malyutina T. V. (2014) Psychological and psychophysiological features of development in youthful (student) age. ONV. №2 (126). P. 129-132.

Aferin Ali ABBASOVA
Western Caspian University
E-mail: aferin.abbasova@wcu.edu.az

Nurjahan Elchin's RUSTAMZALOVA
Western Caspian University,
Graduate student of Psychology and Social Work Department
E-mail: nurcahan.celebi2002@gmail.com

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF YOUTH

Summary

Purpose of the study. The purpose of the study is to analyze the socio-psychological characteristics of young people. At the same time, it is important to consider the historical and social context of the formation of the main characteristics of youth as an age group.

Research method. The methods of analysis, synthesis, induction, deduction and generalization were used during the study.

Research results. The article describes the socio-psychological characteristics of young people, describes the signs of the development of self-awareness of young people, gives opinions and considerations of experts on this issue. The lifestyle and psychological characteristics of young people are described, the features of the place and function of young people in the system of public relations are revealed. Achieving maturity is defined as the main task of young people. Modern views on the problem of growing up are discussed. Attention is paid to the elements affecting the socio-psychological development of young people, the factors of assimilation of moral, cultural values, the reasons why young people become objects of involvement in extremist and terrorist groups. The perception of young people as a social group includes not only social and demographic, but also socio-psychological characteristics. Since an age group is defined by age characteristics, its definition directly depends on how age is understood.

Keywords: youth, age group, adulthood, youth, youth subculture, historical and cultural analysis.

Аферин Али кызы АББАСОВА
Западно-Каспийский Университет
Е-почта: aferin.abbasova@wcu.edu.az
Е-почта: aferin_2012@hotmail.com
Нурджахан Эльчин кызы РУСТАМЗАЛОВА
Западно-Каспийский Университет,
Магистрант кафедры психологии и социальной работы
Е-почта: nurcahan.celebi2002@gmail.com

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МОЛОДЕЖИ

Резюме

Цель исследования. Цель исследования - проанализировать социально-психологические особенности молодежи. При этом следует учитывать исторический и социальный контекст формирования основных характеристик молодежи как возрастной группы.

Метод исследования. В ходе исследования были использованы методы анализа, синтеза, индукции, дедукции и обобщения.

Результаты исследования. В статье описаны социально-психологические особенности молодежи, описаны признаки развития самосознания молодежи, а также приведены мнения и мнения специалистов по данному вопросу. Описаны образ жизни и психологические особенности молодежи, раскрыты место и функции молодежи в системе социальных отношений. Достижение зрелости было определено как главная задача молодежи. Обсуждаются современные взгляды на проблему роста. Акцент делается на элементах, влияющих на социально-психологическое развитие молодежи, факторах приобретения моральных и культурных ценностей, а также причинах, по которым молодежь становится объектом влечения к экстремистским и террористическим группировкам. Восприятие молодежи как социальной группы включает в себя не только социально-демографические, но и социально-психологические характеристики. Поскольку возрастная группа определяется возрастными особенностями, ее определение напрямую зависит от того, как понимается возраст.

Ключевые слова: молодежь, возрастная группа, взрослая жизнь, молодежь, молодежная субкультура, историко-культурный анализ.

Daxil olub: 27.02.2025